

עמותת "אפשר"

נייר עמדה: העובד החינוכי-סוציאלי (המדריך) בפנימייה ובכפרי הנוער בישראל*

מוגש על ידי: ד"ר חזי אהרוני

רכז תחום העובד החינוכי-סוציאלי (מדריך) בפנימייה ובכפרי הנוער בעמותת "אפשר"

24 באוגוסט, 2017

הקדמה

עמותת אפשר נוסדה בשנת 1981 כאשר נושא העובדה החינוכית-סוציאלית וקידום העובד החינוכי-סוציאלי בישראל היו המטרה העיקרית שלשמה נוסדה. העמותה הוקמה על ידי אנשים מהאקדמיה ומהשדה ובעיקר מאנשי צוות ומנהל ששירתו במשרד הסעד דאז (משרד הרווחה והשירותים החברתיים כיום) ובראשם מנכ"ל משרד הסעד לשעבר מר אהרן לנגרמן ז"ל שהיה מהוגי העמותה וממקימה. בעת יסודה, העמותה הייתה קשורה ל"ידידי המדרשה להכשרת עובדים חינוכיים-סוציאליים" שרבים מסניפה של המדרשה היו פזורים ברחבי הארץ במטרה להכשיר מדריכים ומטפלים למוסדות לאוכלוסייה עם מוגבלות שכלית, מעונות רשות חסות הנוער, מועדונים בקהילה ולמדריכים שפעלו עם נוער במצבי סיכון והדרה בקרן רחוב.

במשך השנים, העמותה הלכה והתרחקה ממטרתה העיקרית, קריא: קידום העבודה החינוכית-סוציאלית והעובד החינוכי-סוציאלי (המדריך) במובן המעשי. זאת כנראה בשל העדרם מהנהלת העמותה של חלק גדול ממייסדיה שהיו מודעים ונאמנים למטרות היסוד ושפרשו מהנהלתה או הלכו לעולמם; בשל נסיבות כספיות המאפשרות המשך קיום לעמותה ונטילה על עצמה ניהול מפעלים חדשים שאינם קשורים בהכרח באופן ישיר למטרות היסוד של העמותה, כגון הטיפול בנפגעי אלכוהול, הימורים והתמכרויות.

לאורך השנים העמותה שינתה את כיווני עיסוקיה והתמקדה בעיקר בניהול מרכזי טיפול בנפגעי אלכוהול, הימורים ולאחרונה גם התמכרויות בחסות משרד הרווחה, בניהול פרויקטים שונים קצרי מועד בחסות ג'וינט-אשלים, ותחום עיסוק נוסף ומוצלח שהיה ונותר בעיצומו הוא בהוצאה לאור של פרסומים וארגון כנסים. בראש הפרסומים הוצאת כתב העת "מפגש לעבודה חינוכית-סוציאלית" "ביטאון אפשר" לעובדי השדה, ו"הכל על אלכוהול" בהם העמותה נותנת ביטוי למטרותיה.

בעשור האחרון העמותה קיבלה על עצמה את בנייתם של 8 מרכזי הגנה וניהול של 7 והמיועדים לטיפול בילדים הנפגעים או פוגעים מינית, פיזית או נפשית. מרכזים אלה מצויים בערים מרכזיות ברחבי הארץ והוקמו בעקבות החלטת ממשלה ושיתוף פעולה פורה בין-תחומי ובין-משרדי המתנהל עד היום.

מלבד הוצאת הפרסומים שליעיל ואחרים, העשייה הישירה בנושא העובד החינוכי-סוציאלי כפי שהתוותה כמטרת העל של העמותה על ידי מייסדיה, הלכה ופחתה. בתחום העוסק ישירות בעובד החינוכי-סוציאלי כגון מעמדו, הכשרתו וקידומו התבצע מחקר מדיניות חלוץ בנושא "התמקצעות העובד החינוכי-סוציאלי" (כהן וכהן, 2001), אורגנו כנסים, והעמותה יזמה את "מנשר הכפר הירוק" בשנת 2002 שהביא לייסוד הסניף הישראלי של האגודה הבין-לאומית לעובדים חינוכיים-סוציאליים – AIEJI בישראל, ולמפגש של גורמים וארגונים שונים במטרה לקדם את העבודה החינוכית-סוציאלית בישראל ושלא זכה ליישום בהמשך מסיבות שונות.

---

*תודה מיוחדת לפרופ' עמנואל גרופר, ד"ר חזי יוסף ומר צביקה הויזליך עבור הערותיהם בכתיבת נייר עמדה זה.

בנוסף, העמותה תרגמה מאנגלית לעברית ופרסמה את "מסמך הוועדה האירופאית של AIEJI על אודות "הכישורים המקצועיים של עובדים חינוכיים-סוציאליים הנדרשים לשם הכרה מקצועית – מסגרת מושגית" (גרופר, 2010). פרסום חשוב זה לא השפיע באופן עקרוני על מהות או על העשייה של העבודה החינוכית-סוציאלית בישראל כפי שהוגדרה לראשונה על ידי העמותה בהקשר למעמדו המקצועי והחברתי, הכשרתו וקידומו של המדריך בפנימייה או במסגרת הקהילה בישראל. במשך השנים התקיימו לרוב חילופי ידע ופרסומים אקדמיים וכנסים משותפים שהגיעו לשיאם עם שותפות בארגון הכנס הבינלאומי בירושלים לעובדים חינוכיים-סוציאליים בשנת 1986 בחסות האגודה הבין-לאומית לעובדים חינוכיים-סוציאליים (AIEJI) המיוצגת בישראל על ידי העמותה. כמו כן, ראוי לציון השותפות עם קרן נפתלי שהביאה לחילופי משלחות בן גרמניה וישראל שהולידו חילופי ידע בנושא העבודה החינוכית-סוציאלית באופן רחב ושהגיעו לשיאם בהפקה והוצאה לאור של ספר בשפה האנגלית (Grouper, Koch & Peters, 2009) שתיעד את המפגשים המקצועיים בין שתי המדינות. פרסום נוסף בחסות העמותה היה הספר "עבודה חינוכית-סוציאלית בישראל", שיצא לאור בשנת 2011 ובו חומר מקיף על ההיסטוריה של העמותה, העבודה החינוכית-סוציאלית וכל התחומים שבהם פועלת העמותה.

בהחלטה שנתקבלה לאחרונה בשנת 2016 בעקבות דיון עם "הפורום המייעץ" החדש של העמותה, וכן בעקבות דיונים בהנהלתה, העמותה מבקשת לחדש, לעדכן ולרענן את מחויבותה לילדים ובני נוער במצבי סיכון על ידי מיקוד מאמציה במדריך הפנימייה. להשגת מטרה זו, העמותה מינתה איש מקצוע לרכז את נושא קידומו ושיפור תנאי עבודתו ומעמדו של המדריך בפנימייה. אנשי מקצוע ומומחים לחינוך פנימייתי וכן אנשי משרד החינוך, משרד הרווחה הגופים העיקריים המפקחים על כפרי הנוער והפנימיות, כולם תמימי דעים שהמדריך בפנימייה הינה הדמות המרכזית החשובה והמשפיעה ביותר על חינוכם ועל חייהם של ילדים ובני נוער במצבי סיכון המצויים במסגרות הפנימייה השונות. מעשרות מפגשים שהיו לכותב בכפרי נוער ופנימיות, אף הנערים והנערות שרואיינו במקומות אלה ביטאו לא פעם את חשיבות מקומו של המדריך בחייהם.

כמי שמונה לתפקיד חשוב זה של ריכוז תחום המדריך בפנימייה, וכמי שחונך בעצמו כילד וכנער במסגרת ארבע פנימיות שונות ועבד כמדריך בפנימייה של משרד הרווחה, כותב הדוח רואה חשיבות רבה בשיפור דמותו ומעמדו של המדריך בפנימייה. המדריך הקבוצתי הוא הגורם המשמעותי ביותר בחינוכו ובשיקומו של הילד והשפעתו החיובית על הילדה/ה או הנערה/ה יכולה להיות ארוכת טווח ומועילה ביותר לעיצוב דמותו של החניך, למשפחתו ולחברה כולה. הכותב מאמין ש**חינוך טוב לילדי הפנימייה – מתחיל במדריך טוב**, ועל כן ההשקעה במדריך היא הבסיס החשוב והטבעי ביותר לסייע לילדים ובני נוער במצבי סיכון המתחנכים במסגרת הפנימייה וכפרי הנוער על מנת למצות את מיטב יכולותיהם וכישוריהם ולהפכם לאזרחים תורמים ומועילים בשובם ובשילובם מחדש במסגרת הקהילה.

מטרות נייר העמדה

נייר עמדה זה מטרתו העירית הינה לספק חומר רקע לחברי הנהלת העמותה כדי שיוכלו לדון בהמשך מטרות העמותה וביישומן, בפרט בנושא הכשרה/העשרה, קידום מעמדו ושיפור תנאי העסקתו של המדריך בפנימייה.

באופן מפורט יותר, מטרת נייר העמדה:

1. ללמוד על מצבו הנוכחי של העובד החינוכי-סוציאלי (מדריך) המועסק במרחב הפנימייתי, בכפרי הילדים והנוער ובמסגרות חוץ-ביתיות ממשלתיות, ציבוריות ופרטיות.
2. איתור וגיוס גורמים ממשלתיים, ציבוריים ופרטיים שלהם מטרה משותפת לעמותת "אפשר" ורצון לקידומו של העובד החינוכי הסוציאלי בפנימייה, וכן האפשרות לחתירה לעבודה משותפת למען העובדים החינוכיים-סוציאליים בישראל והילדים ובני הנוער שהם מופקדים עליהם.

3. הצעת דרכים לשיפור מצבו ומעמדו, הכשרתו וקידמו המקצועי, החברתי והציבורי על מנת ליצור תנאים סביבתיים ואישיים שבהם העובד יוכל לתרום את מיטב זמנו וכישרונו לטובת ילדים ובני נוער במצבי סיכון והדרה במסגרת עבודתו בפנימייה.

תכנון של נייר עמדה זה דנים בממצאים הנוגעים לתנאי העסקתו ומעמדו הנוכחי של המדריך בפנימייה כפי שנלמדו על ידי הכותב מהספרות ומדוחות שונים ומגוונים, ממפגשים ומביקורים בפנימיות הרווחה ומי שמופקדים עליהם, מפנימיות המפוקחות על ידי המינהל לחינוך התיישבותי פנימייתי ועליית הנוער שבמשרד החינוך, משיחות אישיות עם אחראים ואנשי מפתח במקומות אלה, משיבות והתכתבויות עם מנכ"ל ויו"ר העמותה וחברי ההנהלה, ממידע ממושבי ועדות הכנסת בנדון, ממפגשים קבועים ואחרים עם "הפורום הציבורי – כפרי הנוער והפנימיות בישראל", ומכנסים מקצועיים בעניין, כגון "כנס הנגב לשלום הילד".

בעקבות הביקורים בפנימיות שונות, המפגשים עם מנכ"לים, מנהלים, רכזים חינוכיים, מדריכים, ילדים ובני הנוער בפנימייה והמידע הכתוב, הכותב מציע בסוף נייר עמדה זו מספר פתרונות שבחלקם קשורים ישירות לנושא קידום מעמד המדריך בפנימייה, ובחלקם קשורים באופן עקיף לעמותה. כל זה במטרה ליצור דיון פורה ומאתגר בהנהלת העמותה ולהציע פתרונות יצירתיים המתווים את המשך צעדיה של העמותה וטיפוליה בנושא המדריך בפנימייה ובמיצוי התרומה שהינה יכולה לספק לפתרון המצב הנוכחי בחלקו או במלואו, לחוד או ביחד עם גורמים נוספים.

הגדרות

עובד חינוכי-סוציאלי (מדריך) – לפי הגדרת עמותת "אפשר" עובד חינוכי-סוציאלי הוא כל מי שעובד עם ילדים, נוער ומבוגרים במצבי סיכון ומשלב בעבודתו עקרונות וגישות מתחום החינוך והטיפול (אהרוני, 2011).

עבודה חינוכית-סוציאלית – עבודה המשלבת חינוך וטיפול בילדים נוער ומבוגרים במצבי סיכון במסגרות חוץ-ביתיות ובקהילה.

פנימייה – מסגרת חוץ-ביתית כגון: בתי ספר מקצועיים וימיים, ישיבות ואולפנות, כפר נוער חקלאי או חינוכי, פנימייה חינוכית, טיפולית או שיקומית המכוונים לספק חינוך, טיפול, שיקום או הגנה לילדים ובני נוער, כולל אלה במצבי סיכון ואחרים על מנת להגן ו/או לחולל שינוי חיובי בחינוכם, בהתפתחותם ובהתנהגותם במטרה להשיבם ולשלבם בקהילה בהצלחה.

פנימייה טיפולית (Therapeutic Residential Care) - "סביבת חיים מובנית ורב-ממדית שתכליתה לקדם או להעניק טיפול, חינוך, חברות והגנה לילדים ונוער עם צרכים מזוהים בתחום בריאות הנפש או עם צרכים התנהגותיים. הטיפול בפנימייה יעשה בשותפות עם המשפחות ובשיתוף פעולה עם מגוון רחב של גורמים מקצועיים פורמליים ובלתי-פורמליים" (Whittaker et al., 2014), כפי שתורגם לעברית על ידי גרופר וזעירא (2017).

הטיפול החוץ-ביתי בכפרי הנוער ובפנימייה וזכות הילד

זכויותיו המוגנות של הילד במסגרת החוץ-ביתית מוכרות על ידי מדינת ישראל כמי שחתומה על "האמנה הבינלאומית לזכויות הילד" (קדמן, אהרוני וקושר, 2011). באמנה לזכויות הילד נקבע כי: "המדינות החברות יבטיחו כי מוסדות ושירותים האחראיים לטיפול או הגנה על ילדים, וכיוצא באלה מיתקנים, יעמדו בתקנים הנקבעים בידי הרשויות המוסמכות, בפרט בתחום הבטיחות, הבריאות, מספר עובדיהם וכשירותם, והפיקוח הנאות" (האמנה הבינלאומית בדבר זכויות הילד, סעיף 3/3). המדינה שתפקידה להגן על ילדים ובני נוער ושליעיתים עושה זאת במקרים קיצוניים על ידי הוצאתו של הילד מהבית ומהקהילה והשמתו בפנימייה, אחראית גם לספק לו הגנה וחינוך במסגרת הפנימייתית ששלחה אותו אליה. על ידי הוצאתם של הילדים מבתיים לפנימייה המדינה למעשה קיבלה על עצמה את האפוסטרופסות עליהם ואת האחריות ההורית לשלומם ולחינוכם במסגרת

הפנימייה (מבקר המדינה, 2017). המדינה אמורה לספק הגנה לילד לא רק מפגיעות מכל סוג, אלא גם חינוך איכותי ושיווני בדומה לזה המסופק לכל ילדה או ילד במסגרת הקהילה. יותר מזה, דווקא בשל מצבו הפסיכולוגי המעורער מכבר של הילד שנותק משורשיו והורחק מביתו, ממשפחתו ומקהילתו ושבעיותיו בדרך כלל גדושות ומורכבות – חשוב שילד כזה יזכה לקבל מדריך איכותי, רגיש, בעל השכלה מקצועית מוכרת ומתאימה שיכול להתמודד עם קשיו הרבים והמורכבים של ילד הפנימייה. גרופר (2017) בנייר עמדה שכתב עבור "הפורום הציבורי – כפרי הנוער והפנימיות בישראל" ושפורסם באתר, מסכם ש"נקודת התורפה המרכזית של כפרי הנוער והפנימיות היא בעיית מדריך הפנימייה הישיר, מיצובו והכשרתו המקצועית... נייר עמדה זה מתמקד בבעיית יסוד מרכזית והיא הכשרת כוח האדם לתפקידו בפנימייה באופן כללי, ובפרט בתפקידו של האדם הקרוב ביותר אל החניכים – המדריך".

הוויכוח בשנים האחרונות על אודות תרומתו, הצלחתו או כישלונן של המסגרות החוץ-ביתיות ותפקיד הפנימייה בהתפתחות ובחינוך הילד ממשיך ביתר שאת. המחקר בתחום זה לא הגיע עדיין לבשלות וקיימים חילוקי דעות על טיב הפנימייה והשפעתה על החניך בין החוקרים ואנשי המקצוע (גרופר וזעירא, 2017). למרות זאת, המסגרות החוץ-ביתיות והפנימייה הם עדיין גורם מכריע ועובדה קיימת בישראל ולפי גרופר וזעירא יש לבחון אותן בעין ביקורתית. בפנימיות אלה בישראל מצויים עשרות אלפים של ילדים ובני נוער ואלפי מדריכים המשרתים אותם בתנאים שלא תמיד עומדים בדרישה התואמת לרוח האמנה הבינלאומית לזכויות הילד, ובתנאים הנדרשים למספר העובדים וכשירותם כדי שהילדים או הנערים בפנימייה יזכו לקבל חינוך, טיפול, שיקום והגנה שוויוניים.

נושא הפנימיות, תקצובו, דמי אחזקה לכל ילד, סל השירותים וכן עניין מעמדו המקצועי והתעסוקתי של המדריך בפנימייה הועלה שוב ושוב במשך למעלה מ-30 השנים האחרונות על ידי ועדות ציבוריות וועדות בכנסת, הבעיות והאתגרים ידועים לכל מי שיעיין בדוחות ובהצעות אלה שהועלו לפתרון, אך הקושי הגדול בטיפול בילדי הפנימייה (כמו גם במקרים אחרים) הוא ביישומן, כפי שעולה למשל גם מדוח מבקר המדינה על פנימיות הרווחה בישראל (2017).

רקע ומספרים על הפנימיות וכפרי הנוער בישראל

פנימיות וכפרי נוער הם מסגרות חינוכיות שהחלו את דרכן עוד לפני קום המדינה ואף התרחבו לאחריה בעקבות העליות הגדולות לישראל. מטרתן הייתה לספק מקלט ליתומים ניצולי השואה, הכנת כוח אדם חקלאי מיומן לאהוב ולעבוד את האדמה, לספק מסגרת חינוכית-התפתחותית ואידיאולוגית לילדים ובני נוער עולים ובפרט לאלה ממשפחות מצוקה ומעיירות הפיתוח (אהרוני, 2011). ישראל היא אחת מהמדינות שבה מצוי מספר רב יחסית של חניכי פנימיות ומסגרות חוץ-ביתיות על כל סוגיהן אם ניקח בחשבון את הישיבות, אולפנות, בתי ספר מקצועיים פנימייתיים, כפרי נוער ופנימיות טיפוליות וכדו' (גרופר, 2017, אתר הפורום הציבורי – כפרי הנוער והפנימיות בישראל). מסגרת הפנימייה היא אחת מהחלופות לטיפול בילדים במסגרת חוץ-ביתית והמוגדרת כפתרון זמני שיש לשוב ולבחון את נחיצותו והתאמתו מחדש מדי שנה (מבקר המדינה, 2017). כיום, מטרתה העיקרית של הפנימייה הינה לרוב סגירת פערים בפנימיות החינוכיות המהוות כ-80% מכלל הפנימיות בארץ; ומסגרות חינוכיות-טיפוליות-שיקומיות ומרכזי חירום בפנימיות הרווחה. רוב הילדים ובני הנוער המגיעים למסגרות החינוכיות הם ילדים המתפקדים באופן נורמטיבי, ואילו אלה במסגרות הרווחה כ-44% הוצאו ממשפחתם למסגרות חוץ-ביתיות על ידי משרד הרווחה בצו בית המשפט מכוח "חוק הנוער" (חסין, צמח-מרום, בראנץ, דורי ווקנין, 2014).

מטרת ההגדרות של הפנימיות השונות הינה קביעת נזקקות לכל אוכלוסייה ואת תעריף המשאבים הנדרש לכל אחת מהן שהינו שונה ובהתאם לצרכים. כמו כן, לסייע לפנימייה לגבש תפיסות חינוכיות וטיפוליות ובתכנון תכנית הדרכה והכשרה מתאימים. באופן כללי, קיימים בישראל ארבעה סוגי פנימיות (אבגר, 2016; זיוון, 2013; חסין, צמח-מרום, ברנץ, דורי ווקנין, 2014; שדה, 2013):

פנימיות חינוכיות - מיועדות לחניכים שתפקודם תקין או עם מעט קשיים בהתפתחות אך פוטנציאל הלמידה שלהם תקין.

פנימיות שיקומיות - מיועדות לחניכים עם ליקויי למידה, חסכים רגשיים או פער לימודי ניכר.

פנימיות טיפוליות - מיועדות לחניכים הזקוקים לחינוך מיוחד עקב ליקוי אורגני, התנהגותי או נפשי-רגשי.

פנימיות פוסט-אשפוזיות - מיועדות לחניכים לאחר אשפוז פסיכיאטרי או משמשות כחלופה לאשפוז 2, וקולטות גם אוכלוסיות קצה עם בעיות מורכבות והפרעות התנהגות קשות.

פנימיות חינוכיות של המינהל לחינוך התיישבותי פנימייתי ועליית הנוער, משרד החינוך - הפנימיות החינוכיות פועלות בכפרי נוער, או במסגרות של בתי ספר ימיים או מקצועיים, אולפנות, וישיבות. גיל החניך בפנימייה בדרך כלל הינו בן 12 ומעלה (בפנימיות הרווחה במרכזי החירום ובמשפחתונים ייחודיים מצויים ילדים אף בגיל 6). זמן שעות הפנאי של החניכים מובנה חלקית וניתן ביטוי עצמי של החניך. פעילות הפנאי מתבצעת בתוך הפנימייה ומחוצה לה.

המינהל לחינוך התיישבותי פנימייתי ועליית הנוער במשרד החינוך מופקד ומפקח על הפעלתם של כ- 230 כפרי נוער ופנימיות חינוכיות ומעטן חינוכיות-טיפוליות. בפנימיות וכפרי נוער אלה שוהים כ- 22,000 חניכים. רובם תלמידים בעלי פוטנציאל למידה תקין שמספרם עומד על כ- 13,000 חניכים עולים, כאשר כ- 1,000 מהם מצויים במסגרות טיפוליות, כ- 1,500 חניכי נעליה (נוער עולה לפני הורים), כ- 3,000 חניכים חרדים, כ- 500 הנדסאים (כיתות י"ג-י"ד) וכ- 1,300 חניכי פנימיות יום (שירות אקסטרני קהילתי במסגרתו הילדים שוהים במוסד עד השעה 19:00 ושבים לביתם ללון).

על פי גרופר (אתר הפורום הציבורי – כפרי הנוער והפנימיות בישראל), פנימיות חינוכיות בישראל מונות כ- 80% של הפנימיות בארץ. בפנימיות וכפרי נוער שבפיקוחו של המינהל לחינוך התיישבותי פנימייתי ועליית הנוער שבמשרד החינוך מצויים כ- 800 מדריכים המועסקים ב- 14 בעלויות שונות כגון ויצו, נעמת, אמית ואחרות.

פנימיות השירות לילד ולנוער, משרד הרווחה - ארבעת סוגי הפנימייה הקיימים בישראל בשירות ילד ונוער (במקרים מסוימים קיימות פנימיות המשרתות בו בעת שני סוגי אוכלוסיות עוקבות רצף, כגון פנימיות לילדים שיקומיים וילדים טיפוליים, או פנימיות לילדים טיפוליים וילדים פוסט-אשפוזיים): פנימייה חינוכית, פנימייה שיקומית, פנימייה טיפולית ופנימייה פוסט אשפוזית.

השירות לילד ולנוער במשרד הרווחה מופקד על הפעלתן של כ- 121 פנימיות שיקומיות, טיפוליות ופוסט אשפוזיות ולחלקן יש מסגרות משנה או שלוחות. במסגרות אלו שוהים כ- 6,855 חניכים, וכ- 700 מהם שוהים בפנימיות יום. בשנת תשע"ד (2013 - 2014) שהו כ- 32% מהחניכים שבאחריות משרד הרווחה במסגרות שיקומיות, כ- 41% שהו במסגרות טיפוליות, כ- 12% היו במסגרות פוסט-אשפוזיות, כ- 10% בפנימיות יום, וכ- 7% במסגרות חינוכיות.

לפי מר בן-ציון בראנץ, מפקח ארצי במשרד הרווחה (כנסת, פרוטוקול מס' 45 משיבת הוועדה לזכויות הילד, 20 בינואר 2014), בפנימיות משרד הרווחה מצויים כ- 1000 מדריכים וכ- 7,000 חניכים. הפיקוח הארצי על פנימיות אלה משים כ- 7,000 ילדי פנימיות ב- 166 מסגרות חינוכיות. 40% מתוך ילדים אלה מושמים לתוך המסגרות האלה על פי חוק ומספר זה הולך וגדל.

בשנים האחרונות, בשל גישת "עם הפנים לקהילה", משרד הרווחה עושה מאמצים גדולים לטפל בילדים ובני נוער בסיכון במסגרת הקהילה. רק ילדים ובני נוער הנמצאים בקצה הרצף הטיפולי שכשלו כל הדרכים לטפל בהם בקהילה נשלחים למסגרות פנימייתיות ובפרט למסגרות של פנימיות טיפוליות ושיקומיות או למרכזי חירום.

לאחרונה קיימת תנועה של ילדים ובני נוער בסיכון הבאים ממשפחות המטופלות על ידי הרווחה ושלהם פרופיל המתאים לילדי הפנימיות החינוכיות. הם נשלחים על ידי הרווחה לפנימיות חינוכיות שבפיקוח משרד החינוך. יצוין כי בשנת 2014 הועברה למשרד החינוך האחריות לילדים שמאפייניהם מתאימים לפרופיל הפנימיות החינוכיות. כ- 44% מהילדים בפנימיות נמצאים שם מכוח "חוק הנוער" (חסין, צמח-מרום, בראנץ, דורי ווקנין, 2014).

מספר זה של ילדי פנימייה הולך ועולה מדי שנה. ילדים אלה המתקצבים על ידי משרד הרווחה מקבלים סל אחזקה ושירותים שאינו עונה תמיד לצרכיהם. בעניין זה, המינהל לחינוך התיישבותי פנימייתי ועליית הנוער טוען שאין לו מספיק תקנים לקליטת ילדים אלה בפנימיות החינוכיות. כמו כן,

סל השירות עבור ילד הרווחה המועבר כתשלום לפנימייה החינוכית הקולטת נמצא בחסר (ועדת החינוך, התרבות והספורט, 2015).

אוריינטציה/הכשרה/העשרה וליווי

מחד, מאפייני הילדים המופנים כיום למסגרות פנימיות הם מהקשים והמורכבים ביותר. מאידך, כוח האדם הישיר המטפל בילד ושהוא נחשף לו לזמן הארוך ביותר בחיי הפנימייה – הינו בעל הכשרה מזערית, ולעיתים גם זו אינה בנמצא. המדריכים המגיעים לפנימיות באים ללא כל הכשרה מקדימה ופורמלית המכינה אותם לעבודה המורכבת עם חניכי הפנימייה בדומה לזו המתקיימת למשל אצל מורים. ההכנה המינימלית שהם מקבלים לעבודה כמדריכים כוללת אוריינטציה קצרה ולרוב בת 10 ימים. יתר ההכשרה נעשית על ידי ליווי אישי ולאורך זמן תוך כדי עבודה וכחלק בלתי נפרד ממנה. סוג ואיכות ההכשרה ותהליך הלמידה המתרחשים בהתמדה ולאורך זמן יכולים להגביר את העניין במקצוע, להגביר את המוטיבציה ואולי להישאר יותר זמן בתפקיד המדריך השוחק. תהליך הכשרה זה וההשקעה במדריך חוזר על עצמו עם כל מדריך חדש שנכנס למערכת ומתרחש לעיתים קרובות בשל התחלופה הגדולה של מדריכים. בנוסף, הכשרות נוספות מלבד ימי האוריינטציה אינן קבועות או מתוקצבות באופן מסודר והפעלתם או אי-הפעלתם תלויה בהחלטת מנהל הפנימייה.

חלקם של המדריכים החדשים הינם בעלי תואר ראשון בתחומים שונים שלעיתים אין להם בדרך כלל זיקה לעבודתם בפנימייה. החלק האחר הינו בוגרי צבא בעלי רקע צבאי שונה. מדריכים אלה מקבלים שכר בסיסי המוגדר כשכר מינימום בתוספת קטנה לתואר.

בפנימיות המינהל לחינוך התיישבותי פנימייתי ועליית הנוער כ- 50% מהמדריכים הם בעלי תואר ראשון, ברובם לא בתחום החינוך. פרופ' גרופר (הוועדה לזכויות הילד, 2017) מוסיף שאולי נצטרך לקבוע חובת רישוי למדריך בפנימייה אבל לא ניתן לדרוש מערכת רישוי עם שכר מינימום כי אף אחד לא יכנס למערכת שכזו.

לפי דליה לב שדה (הוועדה לזכויות הילד, 2017), בפנימיות הרווחה מועסקים כ- 900 מדריכים וכ- 1000 אנשי מקצוע. יש כ- 1600 עובדים שלא עוברים כל הכשרה יסודית לעבודה מלבד 5 ימים מרוכזים לפני כניסתם לעבודה. המשרד מספק קורסים וסדנאות נוספים במהלך השנה. לאחר שנה בעבודה, מתקיים קורס מדריכים שנתי בן 9 חודשים ב"בית הספר המרכזי לעובדים בשירותי הרווחה" ברמת גן. לדבריה המדריכים חייבים להשתתף בקורס זה, אך יש קושי לשלוח את כל המדריכים בבית אחת לקורס זה כי אין מי שיחליף אותם במקום עבודתם, לכן הדבר נעשה לאורך מספר שנים.

המדריכים המתחילים בפנימיות הרווחה והמינהל, על פי הנהלים מקבלים 5 ימי הדרכה (אוריינטציה) בעת כניסתם לעבודה. קיימות מסגרות שמספקות 5 ימי הדרכה נוספים. יתר הזמן הם מקבלים ליווי אישי על ידי הרכז החינוכי, או עובד סוציאלי ובפרקי זמן, תלוי בבעלות, הם גם משתתפים בשיבות צוות ובהשתלמויות מקומיות של המוסד שבו הם עובדים. במספר פנימיות בעיקר חינוכיות, מנהלי הפנימייה מאפשרים למדריכים להרחיב את השכלתם ומעודדים אותם להשלים תארים. במעט ממקומות אלה אף מסייעים למדריכים בדמי הלימוד בתקווה שישובו למלא תפקידים בכירים יותר במסגרת הפנימייה. חלקם מתנים זאת לאחר שהועסקו לפחות שנתיים כמדריכים בפנימייה והוכיחו את התאמתם לתפקיד.

בנוגע לנושא ההכשרה, לפי ד"ר פישר, כל מדריך בפנימייה מקבל 5 ימים אוריינטציה מהמינהל ו- 5 ימים נוספים מהבעלות וסה"כ 10 ימים מתוקצבים וכל זה לפני כניסתם לעבודה. כמו כן, ד"ר פישר הודיע הקמתו המתוכננת של בית הספר להכשרה של המינהל שיפתח בעתיד במקווה ישראל ושכל עובד חינוך בפנימייה יצטרך לעבור הכשרה בו. כמו כן, קיים מסלול ללימודים בבית ברל בהתמחות בקידום נוער שהמינהל מעודד ללמוד בו. לא כל המדריכים זוכים ללמוד בבית ברל או במסגרת אחרת עם שעות עבודה רבות ותנאים קשים, וכך אין מי שיתקצב את לימודיהם או ישקיע בהם כאשר הם

נשארים תקופה קצרה בת 3-4 שנים בעבודה השוחקת. בתנאים הקיימים, קשה גם למשוך כוח אדם מתאים וגם קשה להשאירו בתפקיד המדריך.

במפגשים שהיו לכותב עם מנכ"לים ומנהלי פנימיות נמצא שגופים וארגונים העוסקים בתהליך האוריינטציה והכנה לעבודה בפנימייה ובהכשרת כוח אדם בפנימיות, לרוב אינם ששים לבואם של גופים מחוץ למוסד לבצע את האוריינטציה או ההכשרה זו. כל גוף וכל פנימייה יש להם צרכים מקומיים שונים ומעדיפים שהכשרה תעשה בידי הצוות שלהם המכיר היטב את אוכלוסיית הנערים והמדריכים ויתר אנשי הצוות הטיפולי-חינוכי. חלקם אף פיתחו תכניות ייחודיות משלהם שכול אחד יכול להתגאות בהם ואף הוציאו אותם לאור לצרכיהם המקומיים.

ראוי לציון שבפנימיות רבות של הרווחה מצויות מרכזיות חינוכיות המופעלות על ידי עמותת "ילדים בסיכוי" שבהן מצויים חומרי עזר עבור מדריכים וחניכים להעשרת פעילויות חינוכיות, פעילויות תרבות, פנאי ונופש שנעשה בהם שימוש רב על ידי החניכים. מרכזיות חינוכיות דומות מצויות גם בכפרי הנוער והפנימיות המפוקחות על ידי המניהל. למרכזיות חינוכיות אלה יש פוטנציאל רב לשמש מקומות הכשרה והעשרה למדריכים בפנימיות הרווחה היכן שהן ממוקמות.

ניתן לסכם שהכשרת המדריכים בפנימייה היא מינימלית, אינה אחידה בכל הפנימיות, ופעמים רבות תלויה במנהל הפנימייה ובתנאים הקיימים בכל מקום.

הקשיים והאתגרים של המדריך בפנימייה

תלוי את מי שאולים, את האחראים במשרד החינוך לפנימיות, את משרד הרווחה, את מנכ"לי ומנהלי הפנימיות, את הרכז החינוכי, את המדריכים שאודותיהם נכתב נייר עמדה זה או את החניכים עצמם (שלהם בוודאי קיים קשר ישיר והדוק בין איכות המדריך וההדרכה לבין רווחתם והצלחתם בפנימייה ושובם לקהילה). כל אחד מאלה שהוזכרו לעיל יש להם דעה משלהם על הדרך לגייס מדריכים, להכשירם לפני תחילת עבודתם ולשמרם, באילו תנאים, ובעיקר איך לפתור את מעמדם המקצועי של המדריכים ולשפר את תנאי העסקתם. דבר אחד כולם מסכימים ללא יוצא מן הכלל – שקיימת בעיה רצינית במשיכה לתפקיד, בהעסקת המדריכים ובשימורם ושהבעיה העיקרית קשורה לרמת השכר.

מחבר הדוח פגש מנהלי פנימייה שראו בבעיית הקושי של המדריך כדבר שהוא מעל יכולתם לפתור אותו. לדעתם, הפתרון הטוב ביותר לטווח הארוך חייב להיות מערכתי ושיקבע על ידי המחוקק, ובפרט הטיפול בבעיה התקציבית והפיצוי שכל עובד ראוי לו בתעסוקה שוחקת מסוג זה בפנימייה.

מיעוטם טענו שלא קיימת כל בעיה עם המדריך בפנימייה. לדעתם המדריך ידע אל מה הוא נכנס ואופי העבודה, וזו הייתה בחירה שלו כמו של כל אחד אחר המחפש עבודה להתפרנס בה. אך כל בר דעת יודע שאופי האוכלוסייה שעמה עובדים ואופי העבודה השוחקת אמורה להיות מתוגמלת כראוי. לא מדובר פה במכונות, אלא בילדים של כולנו שאמורים לקבל חינוך וטיפול שוויוניים על ידי המדינה מי שהביאה אותם לכפר הנוער או הפנימייה בהחלטת שופט הנוער או בהמלצת שירותי הרווחה וגופים אחרים בקהילה.

שכרם של מדריכים אלה הוא שכר מינימום או קצת מעליו ונע לרוב בין 5,000 ₪ ועד ל-5,500 ₪ בחודש. תלוי בסוג הבעלות, לעיתים הבעלויות מוסיפות לשכר זה או מספקות תנאים נוספים שווה כסף, כגון מגורים וארוחות חינם בפנימייה, או בונוסים לנופש וזה שונה מבעלות אחת לשנייה. מאחר והמדריכים מצויים 24/7 שעות ביממה עם החניכים, הם נדרשים לגור בפנימיות, אך לרוב תנאי המגורים הם אינם במצב טוב ועוד משנות ה-50 לא ניתן תקציב לעדכוןם. לעיתים, בשל מתן מקום מגורים וארוחות ובשל קשיים תקציביים בפנימייה, חלק קטן מהבעלויות אף מקזזות זאת משכר היסוד המינימלי.

רפורמות רבות נעשו בתחומים שונים כולל בחינוך, אך רפורמות אלה פסחו על אנשי המקצוע במסגרות החינוך הבלתי פורמלי, כגון מדרכי הפנימיות החינוכיים-חברתיים (נחמיה לביא, 2017). למרות החשיבות העצומה של המדריכים בחיי הילדים, עד שנת 1994 תנאי ההעסקה והדרישות

מהמורים ומהמדריכים היו אחידים. מאז הרפורמות בחינוך הפרידו בין התחומים והמורים זכו לשיפור ניכר בתנאי העסקתם, בעוד שהמדריכים נשארו מאחור (טברסקי, 2017; נחמיה לביא, 2017). כיום, לא קיימת תכנית פורמלית ואחידה לאופציה לקידום, שיפור בתנאים או בקבלת מלגה ללימודים למדריכים בפנימיות. המדריכים לא זוכים לתמריצים ומשתכרים שכר מינימום (נחמיה לביא, 2017).

לפי ד"ר בני פישר, מנהל המינהל לחינוך התיישבותי פנימייתי ועליית הנוער (הוועדה לזכויות הילד, 2017), ודברים שנאמרו בכנס הנגב לשלום הילד 2017, הסוגיה הכאובה ביותר בפנימייה היא סוגיית המדריכים. לאחר איום בשביתה מצד צוותי הפנימיות במינהל לחינוך התיישבות פנימייתי ועליית הנוער בתחילת שנת 2017, המינהל יחד עם משרד האוצר והסתדרות המעוף המייצגת את העובדים, נשאו ונתנו באשר להסכמי שכר ודיון באשר אם להגדיר את עבודת המדריך כפרופסיה או לא. לדבריו, נחתם הסכם זמני עם העובדים שלפיו לא תהיינה שבתות עד שנת 2020 ובתמורה יקבל כל עובד 10,000 ₪ מקדמה כפיצוי על השכר הנמוך ובינתיים המשא והמתן ימשך.

בשל התנאים הקשים הרבים של המדריכים במסגרות הפנימייתיות של "רשות חסות הנוער" שבפיקוח משרד הרווחה (ירון, 2017), וכן של העובדים בפנימיות וכפרי הנוער במסגרת "המינהל לחינוך התיישבותי ועליית הנוער" הגיעו הדברים עד למשבר והתנהלו לאחרונה מספר שבתות (ראה טברסקי, ד', דבר ראשון 16.2.2017, וכן באתר המפלגה הקומוניסטית הישראלית (6.1.2016) שבהן מלינים העובדים על משכורת מינימום, על תנאי העסקה ירודים לטיב הטיפול בבני הנוער הקשים ביותר המצויים 100% במצב מסוכנות וחייבים מסגרת 7x24 שעות ביממה כאשר חסרים מדריכים לטפל בהם המתחלפים לעיתים קרובות בשל תנאי העסקה הקשים. עובדי פנימייה אלה נמצאים 24 שעות ביממה בפנימייה במשך היום והלילה וחיים בתוך כפר הנוער בסמוך לחניכים כדי לטפל בכל מצב חירום.

הקשיים והאתגרים הבולטים של המדריך בפנימייה
<ul style="list-style-type: none"> • עבודה מאתגרת ומושכת אבל גם שוחקת מהר מאוד. • תחלופה גבוהה - 50% עוזבים בשנה הראשונה דבר היוצר קושי בגיוס מדריכים חדשים. • עבודה הנתפסת כזמנית (3 עד 4 שנים) ונטולת מעמד של פרופסיה. • חסר מעוף ומסלול קידום. • תנאים מינימליים בדומה לעובדי קבלן. • מעמדו המקצועי של המדריך נתפס כשולי בתוך הצוות החינוכי-טיפולי בפנימייה. • משכורת מינימום ותנאי השכר אינם מתגמלים ומתעדכנים לסוג העבודה כי חסר להם מעמד מקצועי מוכר. • מדריכים לרוב אינם בעלי השכלה רלבנטית לסוג ואופי העבודה. • מקבלים הכשרה (ימי אוריינטציה) מינימלית בת 5 - 10 ימים לפני ותוך כדי העבודה ולאורך זמן, וגם חסרה אחידות בהכשרה התלויה בחסדי המקום. • בשל שעות עבודתם 24/7 גרים בפנימייה אבל מבני המגורים אינם מעודכנים משנות ה-50.

מצב שכזה של המדריך יכול להשפיע על איכות החינוך והטיפול בילדי הפנימייה. ילדים יכולים להיפגע בשל חוסר היציבות של המדריך, ולאבד את ביטחונם במבוגרים. דווקא ילדים אלה הזקוקים להכי הרבה יציבות בחייהם - נאלצים להתמודד עם תחלופה גדולה מאוד של מדריכים.

לפי שמאי ומיואל-בוטוין (2012), למעלה מ-50% של מדריכי הפנימייה נושרים בשנת עבודתם הראשונה. לכן תופסים את המדריך כמי שהוא שולי בצוות הפנימייה והדבר יוצר קשיים רגשיים לחניכים שדווקא זקוקים לדמות חזקה ויציבה.

תקצוב הפנימיות והקשרו למדריך הפנימייה

מימון שירותים עבור ילדי הפנימייה נעשה בשני רבדים: **דמי החזקה**, המכונים "סל לאור", סכומים אלו מיועדים עבור מימון ההוצאות התפעוליות השוטפות של הפנימייה עבור כל חניך הכולל שכר העובדים. **סל שירותים אישיים** ספציפיים, שכל חניך זכאי להם. סל לאור נקבע לראשונה בשנת 1975 על ידי ועדה בין משרדית וע"ש יו"ר הוועדה וסגן הממונה על האוצר דאז מר אורי לאור (אבגר, 2016).

פנימיות הרווחה ופנימיות משרד החינוך וכן פנימיות ציבוריות ופרטיות מתוקצבות ע"פ סל ועדת לאור. כל ילד השוהה בפנימייה מקבל סל עבור מימון אחזקתו, וכן סל הוצאות אישיות על כל ילד המכסות ספרי לימוד, הוצאות נסיעות, ביגוד, שירותי בריאות וכדו'.

ראשית, הבעיה היא שבעת שנקבע הסל בשנת 1975 למרות שהכול ברכו על כך, הוא לא היה ראלי כבר אז ולא שיקף את ההוצאות האמתיות. שנית, לא נקבע כנראה מנגנון עדכון לצרכים המשתנים בפנימייה ובמשק והעדכון לא נעשה אוטומטית. שלישית, בעוד שלוש סל השכר עודכן בשל הסכמי השכר, הסל האישי של החניכים לא עודכן. רביעית, משכורת המדריך שלמעשה הייתה מבוססת על מדרג השכר לעובדי הוראה ברמה ההתחלתית (עובדי הוראה לא מוסמכים) הוצאה לפני כ- 7 שנים מתוך ההסכמים הקיימים בעקבות משא ומתן להסכמי שכר של האוצר עם ארגוני המורים. חמישית והכי מטריד שמשרדי הממשלה מתקצבים רק 85% מהסל המומלץ של ועדת לאור. כל היתר צריך לבוא ממקורות אחרים, כגון פילנתרופיה וגיוס כספים על ידי הפנימייה והבעלויות. הכיסוי של 85% שנקבע על ידי הוועדה אינו משקף לאמיתה את ההוצאות הראליות של דמי אחזקה והוצאות על כל חניך, הסל אינו מתעדכן באופן מסודר ומדי כמה שנים הפנימיות במאמצים רבים נושאות ונותנות עם הממשלה לעדכן את הסל ולהעלות את הסכום. הוצאות אחרות כגון מדריך לילה, רכז בוגרים, אחות ועוד, לא עודכנו בסל שנקבע בשנת 1975. תעריפי האחזקה – מים, חשמל וכו' לא עודכנו מאז שנת 2008 (ועדת החינוך, התרבות והספורט, 2015).

מצב זה יוצר בעיה קשה עבור מנהלי הפנימיות שתקציבם נע על חבל דק. הם צוברים חובות מצטברים מדי חודש, דבר המשפיע ביותר על איכות השירותים בפנימייה לכל ילד, ושנית על משכורתיהם של אנשי צוות ההדרכה והטיפול שמקבלים משכורת שכר מינימום בפרט המדריכים. כמו כן, במשך השנים הסכום בסל שהומלץ על ידי ועדת לאור הולך ונשחק ואינו מתעדכן, בעוד שעלויות השירותים הולכות וגדלות בעקבות עליית המחירים במשק.

בעקבות דיון בכנסת (ועדת החינוך התרבות והספורט, 2014, נובמבר 12) בנושא סל-לאור ועדכון סל התמיכה עבור תלמידי הפנימיות, משרד הרווחה העלה בדיון שילדים המגיעים לפנימייה כיום הם מורכבים ביותר ונדרש להם טיפול יקר ושההוצאות גדלו בהתאם. נציגי משרד החינוך אמרו שבכל שנה מצטבר גרעון של בין 100 – 150 מיליון בשל תת-תקצוב של ילדי הפנימיות שבפיקוח המינהל. בעקבות זה, האוצר נתן תוספת לתקציב בשלוש פעימות, תקצב שיפוצים במגורי החניכים, וכן 10% תוספת שכר חד-פעמית.

בשנים האחרונות, ארגונים פילנתרופים ו"הפורום הציבורי – כפרי הנוער והפנימיות בישראל" גייסו כספים לשיפוץ מבני המגורים של הילדים בפנימיות והממשלה תרמה רק חלק מזה. המדינה ששלחה את הילדים האלה לפנימייה הופכת לסוג של אפוטרופוס עליהם והיא אמורה לספק להם את התנאים הבסיסיים ביותר. מנהלי פנימיות מתקשים לגייס את הכספים הנוספים מתרומות וזה גם לא תפקידם לעשות כך כי גם יש להם די והותר מה לעשות. המנהלים חשים שגיוס כספים ממקורות פילנתרופיים אמור לשמש להעשרה וכתוספת לבסיס הקיים לרווחת הילדים בפנימייה, ולא במקום. גם התקצוב עבור משכורת המדריך בא מדמי האחזקה עבור כל חניך שכמובן אינם מספיקים, וזו גם אחת מהסיבות שמשכורות המדריכים בתנאי שכר המינימום. חלק מהכסף המועט הזה המגיע עבור משכורות המדריכים יתכן ואף אינו מגיע כולו למדריך כי מנהל הפנימייה אמור לתמרן בתקציבו כדי לכסות פעילויות חשובות אחרות או לכסות הוצאות למטרות חירום. לאחרונה הנהיגו משרדי הרווחה ומשרד החינוך מודל של תוכנת מחשב מיוחדת העוקבת אחר ההכנסות וההוצאות והאמורה לספק תמונה בכל רגע נתון להיכן הולך הכסף, וכן קיים מעקב מועט על חלוקת הכספים המתוקצבים על ידי המפקחים הממונים על הפנימייה.

דוח מבקר המדינה על פנימיות הרווחה

דו"ח מבקר המדינה (מבקר המדינה, 2017), מצביע על ליקויים במעונות משרד הרווחה האחראים לכ- 6,600 בני נוער במצבי סיכון גילאי 8-18 המצויים ב- 182 פנימיות (נכון ליולי, 2016) אשר הוצאו מבתים לפנימיות ומעונות משפחתיים. לפי דוח זה, קיימת נשירה לא מפקחת של ילדים מהפנימייה, אין מעקב אחר תוכניות חינוכיות לגבי יעילותן והצלחתן וההשקעה בסגירת פערים לימודיים נמוכה. בדוח זה לא קיימת הפנייה ישירה למעמדו של המדריך, אך ברור לכל שהמדריך הוא חלק בלתי נפרד מהצוות האחראי לחינוך ולטיפול הכולל בילד בפנימייה, ואולי אף החלק העיקרי והחשוב ביותר. לפי המבקר, הכשל אינו בחוסר ידע שנצבר משיבות של ועדות שונות הקיים מזה כ- 30 שנה, אלא ביישום ההמלצות והידע שכבר קיים.

כמענה לדוח המבקר, משרד הרווחה משפר את תהליך הכניסה והיציאה של חניכים לפנימייה וכן מבצע טיפול, מעקב ופיקוח על חזרתם וקליטתם בקהילה. בנוסף, המשרד הודיע על תכנית לאומית חדשה בשם "יתד" המיועדת לטפל בבעיותיהם של מבוגרים (מעל גיל 18 ועד 25) בקהילה על ידי הספקת סל שירותים אישי ושירות של עובד סוציאלי מלווה בקהילה לבוגרים אלה בכל תחומי החיים.

הפורום הציבורי – כפרי הנוער והפנימיות בישראל

הדיון הציבורי בנושא המדריך בעיקר במסגרת הפנימייה והניסיונות לקדם את מעמדו של העובד החינוכי-סוציאלי (מדריך) הינו אתגר שנמשך זה למעלה מ- 30 שנה ואשר עלה לדיון בפורומים ממשלתיים בדוחות ציבוריים ופרטיים ואחרים לאורך תקופה ארוכה, ועדיין לא בא על פתרונו עד היום הזה. הידוע ביותר הוא דו"ח ועדת לנגרמן (לנגרמן, 1988, 1995). בדו"ח זה הומלץ להקים רשות מרכזית שתפקד על הכשרתם, השתלמותם וקידומם של מדריכי פנימיות הרווחה באופן קבוע. הוצע אז שרשות כזו תעניק חסות מקצועית, אתית ובלתי תלויה בארגונים המעסיקים עובדים חינוכיים-סוציאליים. ועדת לנגרמן המליצה שהקמת רשות שכזו דורשת פעילות ציבורית ופוליטית בעיקרה.

כמו כן, כהן וכחן (2001) הכינו דו"ח מחקר מפורט שהוזמן על ידי עמותת "אפשר" עם המלצות לדרכי פעולה בנושא התמקצעותו של העובד החינוכי-סוציאלי. ההמלצות הרבות שבדוח זה עולות שוב ושוב בדיונים ובדוחות שונים גם בימים אלה ושאינם זוכים ליישום.

בשנים האחרונות, בעקבות היוזמה הברוכה של "הפורום הציבורי – כפרי הנוער והפנימיות בישראל" והקמת השדולה בכנסת למען ילדי הפנימיות ביוזמת הפורום הציבורי, נושא הילדים בפנימיות עולה ביתר שאת. עמותות וגופים ציבוריים כמו "העמותה לילד החוסה – ילדים בסיכוי", "עמותת מנהלי הפנימיות של משרד הרווחה", איגוד הבעלויות של כפרי הנוער במינהל לחינוך התיישבותי פנימייתי ועליית הנוער, "איגוד פנימיות המפעל להכשרת ילדי ישראל", עמותת "עתיד" ועמותת "אפשר" מעלים בדרכים שונות את נושא הכשרתו, קידומו ומעמדו של המדריך בפנימייה.

כמו כן, ביוזמת הפורום הציבורי, אחד מהישגיו הגדולים הינו קידום השותפות של החברה האזרחית עם הממשלה בנושאים שונים המסייעים לילדי הפנימייה, כולל בנושא קידום מעמדו של המדריך בפנימייה. בחסות הפורום הציבורי – כפרי הנוער והפנימיות, נושא המדריך בפנימייה אף זוכה לדיונים נרחבים בכנסת ישראל ובמסגרות נוספות. בישיבה מיוחדת של הוועדה לזכויות הילד בכנסת (הוועדה לזכויות הילד, 2014) בראשות ח"כ יעקב מרגי, המטרה המוצהרת של הישיבה הייתה "הגדרת תפקיד המדריך במסגרת החוץ-ביתית". בשנת 2017 עלה שוב לדיון בחסות הפורום הציבורי נושא "המדריך בפנימייה" ברשות יו"ר הוועדה לזכויות הילד ח"כ יפעת שאשא ביטון (הוועדה לזכויות הילד, מאי 16, 2017). בכל הפורומים האלה הופיעו נציגי משרדי הרווחה והחינוך וכן נציגי ארגונים ועמותות שילדי הפנימייה בראש מעיינם ושהוזמנו על ידי השדולה למען ילדי הפנימיות שהקים הפורום.

לאור המפגשים, הדיונים והמושבים הרבים בכנסת בנושא קידום מעמד המדריך בפנימייה בחקיקה, הדוברים חזרו וסיכמו לא פעם שנושא חשוב זה אמור להיפתר באמצעות חקיקה. צוותי משרד

החינוך ומשרד הרווחה נתבקשו לשבת ולדון בקידום החוק ולשוב לוועדת הכנסת עם תכנית הצעה מסודרת שתביא בחשבון את תהליכי ההכשרה והקידום הנדרשים, וההוצאות התקציביות. למיטב ידיעת הכותב, צעד הכרחי חשוב זה עדיין לא נעשה וזה נראה כ"צוואר הבקבוק" המעכב את קידום מעמדו של המדריך בחקיקה.

סיכום

רבים מהכותבים ומהדוברים שהופיעו בוועדות הכנסת ובפורומים נוספים בנושא מעמדו, תנאי העסקתו וקידומו של המדריך בפנימייה מודים שהתקצוב של המדריך אינו הוגן, ותעריפי השכר למדריכים אינם מעודכנים. בכל מסגרת ישנם מדריכים טובים ומסורים אבל קשה יהיה להם להצליח בתנאים הקיימים. למדריכים לא ניתנת הכשרה מתאימה מלבד אוריינטציה של כמה ימים וליווי אישי והדברים נעשים באופן בלתי מערכתי ואחיד בכל המסגרות. צריך לחשוב על הכשרה מתאימה ולא רק של כמה ימים. צריך קידום מודולרי, מדורג עם ליווי, תמיכה והכלה בכל רמות הקידום. צריך הכרה במקצוע המדריך כפרופסיה עם התמחות למשל לתואר ראשון בחינוך פנימייתי. מדריכים המנוסים בעבודתם עם ילדי הפנימייה המורכבים והקשים ביותר הם הון אנושי חשוב שיש להעריכו ולקדמו בתוך המסגרת הקיימת ומחוצה לה. חיוני ביותר לבנות מסגרת מסודרת ולתקצובה כיאה ושלא תהייה תלויה פילנתרופיה. כעם יהודי בעל ערכים ועקרונות וכחברה אכפתית, אנו לא מאחלים לאף ילד שיוציאוהו מביתו לפנימייה אבל אם כבר מוציאים אותו בשל הנסיבות החמורות והסכנה בסביבתו שלא יוכל חלילה להתפתח כמצופה ולממש את זכויות האזרח שלו בהתאם לאמנה לזכויות הילד, המדינה שהוציאה ילדים אלה מביתם וממשפחתם יש לה אחריות מוסרית כבדה לדאוג לחינוכם ולרווחתם של ילדי הפנימייה. אחריותה מתחילה בזה שהילדים יקבלו את המדריכים הטובים ביותר שיגויסו, יוכשרו ויוקדמו בתנאים הטובים ביותר המאפשרים זאת. לא יתכן שאנשים העוסקים בכל תחום שירות במדינה כגון חשמלאים, טכנאים או נהגים מוטלת עליהם חובת הכשרה ורישוי, ומדריכים שעוסקים בנשמתם של ילדים הכי פגיעים וחלשים בחברה שלנו, אין נדרשת מהם כל הכשרה או רישוי פורמלי לעבוד עם ילדים ונוער בסיכון וגם משכורתם זעומה.

הפתרון הנראה לעיין על פי רוב הדעות הוא על ידי חקיקה. חקיקה תקים רשות מיוחדת שתגדיר את המקצוע, את דרגות הקידום של מדריכים שכבר מצויים במערכת וחדשים, את רמת השכר המתאימה ואופן עדכונה, את ההכשרה והתעודות הנדרשות ותכיר בחשיבות המדריך כדמות המרכזית והחשובה ביותר בחינוכם של ילדי הפנימייה. לכן, על העמותה ליזום, לפעול ולתרום בידע ובמעשים ולהצטרף לשדולה של ארגונים ועמותות רבות המקדמות את מעמדו של המדריך בדרכים שונות ועד להשגת המטרה הסופית בחקיקה. לכל חסרי האמונה והסקפטיות שבתוכנו, ניתן ללמוד מ"השדולה למען הגיל הרך" שבראשות פרופ' וח"כ מנואל טרכטנברג שבחודש יולי 2017 בזכות עבודתה הקשה עבר בקריאה ראשונה "החוק להקמת רשות לאומית לגיל הרך" שתפקידה לאגם משאבים ולהקמת רשות אחת לגיל הרך שבין היתר תסדיר גם את מעמדם ותנאי הכשרתם של עובדים בגיל הרך. מורנו ורבנו אהרן לנגרמן ז"ל כבר בשנת 1988 הציע להקים רשות מיוחדת דומה שתטפל במדריכים בפנימיות הרווחה ובקהילה, והגיע הזמן שאנו נרתם ונעשה הלכה למעשה להגשים את חזונו למען ילדים ונוער במצבי סיכון והמדריכים האמורים לחנכם ולהגן עליהם.

מקורות

1. אבגר, ע. (2016). תקצוב החזקות חניכי הפנימיות. ירושלים: הכנסת, מרכז המחקר והמידע.

<https://www.knesset.gov.il/mmm/data/pdf/m03811.pdf>

2. אהרוני, ח. (2011). תולדות העבודה החינוכית-סוציאלית בישראל. בתוך: ח. אהרוני, (עורך), **עבודה חינוכית-סוציאלית בישראל**, (עמ' 70-109). רחובות: אדוואנס – הוצאה לאור.

3. גרופר, ע. (2010). הכישורים המקצועיים של עובדים חינוכיים-סוציאליים הנדרשים לשם הכרה מקצועית – מסגרת מושגית. בתוך ח. אהרוני (עורך), **עבודה חינוכית-סוציאלית בישראל**, עמ' 472-500. רחובות: עמותת אפשר ואדוואנס- הוצאה לאור.
4. גרופר, ע. (2017). מסמך עמדה בנושא הכשרת כח אדם במערכת החינוך הפנימייתי בישראל: מוגש לפורום הציבורי – כפרי הנוער והפנימיות בישראל. נדלה ב- 9.6.2017 מתוך אתר הפורום הציבורי – כפרי הנוער והפנימיות בישראל
<http://www.fkn.org.il/webfiles/fck/grooper.pdf>
5. ועדת החינוך והתרבות (2015). תקציב פנימיות ועדכון סל לאור. ועדת החינוך והתרבות. נדלה בתאריך 4.8.2017 מתוך אתר הכנסת
<https://www.okneset.org/committee/meeting/10183/>
6. זיוון, ש. (2013). **מודלים של בתי-הספר במוסדות החינוך הפנימייתים**. ירושלים: משרד החינוך, מכון הנרייטה סאלד.
7. חסין, ט., צמח-מרום, ח., בראנץ, ב.צ., דורי, י. ווקנין, י. (2014). **השירות לילד ולנוער: נתונים בפנימיות בשנת תשע"ד (2013-2014)**. ירושלים: מכון מאירס-גיוינט-ברוקדייל, משרד הרווחה והשירותים החברתיים.
- http://www.molsa.gov.il/CommunityInfo/ResearchAndEvaluation/tb_ResearchesAndPublications/%D7%A9%D7%A0%D7%AA%D7%95%D7%9F%20%D7%A4%D7%A0%D7%99%D7%9E%D7%99%D7%95%D7%AA-%D7%99%D7%9C%D7%93%20%D7%95%D7%A0%D7%95%D7%A2%D7%A8-2014.pdf
8. טברסקי, ד. (2017, 16 בפברואר). שכרם של עובדי כפרי הנוער לא עודכן מאז שנת 1971 וכעת יוצאים למאבק. **דבר ראשון**,
9. ירון, ל. (2017, 9 באוגוסט). המעונות לנוער עברייני לא מצליחים לגייס עובדים – ומאות נערים ממתניים למקום. **הארץ**, עמ' 8-9.
10. כהן, ע. וכהן, א. (2001). **מחקר מדיניות בנושא התמקצעות העובד החינוכי-סוציאלי בישראל: דו"ח ממצאים והמלצות לדרכי פעולה**. ירושלים: עמותת אפשר.
11. כנסת. (2014). **פרוטוקול מס' 45 משיבת הוועדה לזכויות הילד: הגדרת תפקיד המדריך במסגרת החוץ ביתית**. ירושלים: הכנסת.
12. כנסת. (2015). **פרוטוקול מס' 30 משיבת ועדת החינוך, התרבות והספורט: תקציב פנימיות ועדכון סל לאור**. ירושלים: הכנסת. נלקח מאתר הכנסת בתאריך 4.8.2017 מתוך:
<http://www.knesetnow.co.il/ועדות/פרוטוקול/40119/תקציב-פנימיות-ועדכון-סל-לאור/>
<http://www.knesetnow.co.il>
14. לנגרמן, א. (נובמבר, 1988). **הוועדה הציבורית לבדיקת מצב הילדים בפנימיות שבאחריות משרד העבודה והרווחה: דין וחשבון הוועדה** (א. לנגרמן, יו"ר). ירושלים.
15. לנגרמן, א. (1995). **דו"ח ועדת המומחים לקביעת סטנדרטים לפנימיות**. ירושלים: גיוינט ישראל.
16. מבקר המדינה (2017). דוח ביקורת שנתי 67ב' – משרד העבודה והרווחה והשירותים החברתיים: ילדים ובני נוער בסיכון בפנימיות של משרד הרווחה (עמ' 717-761). ירושלים: מבקר המדינה ונציב תלונות הציבור.
- נדלה ב- 6.10.2017 מתוך

http://www.mevaker.gov.il/he/Reports/Report_425/acdfe4f3-7bc6-48b5-b602-7cf3200380b0/2017-67b.pdf

17. נחמיה לביא, ע. (2017, 19 בפברואר). זירת הדעות: מדרכי נוער בסיכון נותרו מאחור. **הארץ**.
18. קדמון, י., אהרוני, ח. וקושר, ח. (2011). זכויות ילדים ונוער בישראל. בתוך ח. אהרוני (עורך), **עבודה חינוכית-סוציאלית בישראל** (עמ' 113-185). רחובות: אדוואנס הוצאה לאור.
19. שדה, ד' (אוגוסט, 11, 2013). סיווג מנהלי אוכלוסיות – מסגרות חוץ ביתיות – שירות ילד ונוער (נוהל 0.9). (ירושלים: משרד הרווחה) שירות ילד ונוער.
20. Grouper, E., Koch, J., & Peters, F. (Eds.). (2009). *Challenges for the child and youth care: A German-Israeli dialogue*. Frankfurt: IGFH-Eigenverlag.

נספח 1: רשימת ארגונים, איגודים ועמותות הפועלים למען העובד החינוכי-סוציאלי (מדריך) בפנימייה

1. הפורום הציבורי - כפרי הנוער והפנימיות בישראל (גב' רוני אייריש מלכאי, מנכ"לית).
2. עמותת ילדים בסיכוי – המועצה לילד החוסה (מוטי וינטר, יו"ר, ירון בראון, מנכ"ל).
3. איגוד עובדי חסות הנוער (איגוד של עובדים מעמותת ענ"ב ו"אותות" המפעילים מעונות ומסגרות של רשות חסות הנוער בחסות משרד הרווחה והשירותים החברתיים).
4. העמותה לקידום הפנימיות הטיפוליות והשיקומיות בישראל (שחר שומן, מנכ"ל).
5. איגוד הבעלויות של כפרי הנוער (גב' מירלה גל, מנכ"לית ויצו העולמית ויו"ר איגוד הבעלויות).
6. עמותת "אפשר" לפיתוח שירותי רווחה וחינוך (אבי רמות, יו"ר, בנימין גדליהו, מנכ"ל).
7. איגוד עובדי פנימיות המפעל להכשרת ילדי ישראל.
8. עמותת "יחדיו" באר שבע והדרום, יאיר בר, מנכ"ל.
9. עמותת "ידיד", רן מלמד, מנכ"ל.
10. איגוד עובדי כפרי הנוער בחטיבת מוסדות החינוך החקלאיים והפנימייתים בהסתדרות המעו"ף.